

ӘУЕЗОВ УНИВЕРСИТЕТІ

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің газеті

Республикалық пікірсайыс
турнирінің жеңімпаздары

5

Торжественное открытие
аудитории

6

Ерлік ұмытылмайды

16

№4 (219), сәуір, 2024 ж.

ҚҰРМЕТТІ ӘРІПТЕСТЕР!

Сіздерді 12 сәуір – Ғылым қызметкерлерінің күні мерекесімен шын жүректен құттықтаймын!

Отандық ғылым соңғы жылдары зор табыстарға қол жеткізді. Саланы дамытуды қолға алған өзгерістер мен реформалар ғалымдарға үлкен серпіліс пен үлкен нәтижелер берді. Ғылымды қаржыландыру, жас ғалымдардың жобаларына гранттар бөлу және жыл басынан бері оларға әлеуметтік қолдау көрсету бойынша табысты жұмыстар атқарылды.

Бүгінгі өркениет өлшемі ғылым мен білімнің даму көрсеткішіне байланысты. Жаңа Қазақстанды қалыптастыруда, бәсекеге қабілетті экономика құруда ғалымдарға жүктелген міндет те жоғары. Осы жолда баршаңызды интеллектуалды күш-жігерімізді жұмсап, ел игілігі жолында аянбай қызмет етуге шақырамын!

Әсіресе Оңтүстік өңіріндегі білім мен ғылымның қара шаңырағы саналған М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ғылымдағы биік белестерін бағындыруда Сіздердің еңбектеріңіз зор! Ғылымның дамуына зор үлес қосып келе жатқан ғалымдарымызды мақтан тұтамыз!

Сіздерге зор денсаулық, сарқылмас қуат, ізденіс жолында толағай табыстар тілеймін!

Құрметпен, М.Әуезов атындағы ОҚУ Басқарма
Төрағасы – Ректоры м.у.а. Қайрат НҰРМАНБЕТОВ

ҒЫЛЫМЫ ДАМЫҒАН ЕЛДІҢ БОЛАШАҒЫ ЗОР

Әуезов университетінде Ғылым қызметкерлерінің күні атап өтілді. Іс-шараға оқу ордамыздың ғалымдары мен профессор-оқытушылар құрамы және қызметкерлері қатысты. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Басқарма төрағасы – Ректор м.у.а Қайрат Нұрманбетов салтанатты шараны ашып, жиналған ғылыми қауымды мерекемен құттықтады.

Университетімізде 2 ғылыми-зерттеу институты 17 ғылыми-зерттеу зертхана, 6 ғылыми орталық жұмыс жасайды. Сонымен қатар оқу ордамызда 83 ғылым докторы, 480 ғылым кандидаты, 113 PhD доктор қызмет атқарады. Әуезов университеті өткен жылы 80 жылдық мерейтойын атап өтті. Мерейтой қарсаңында жоғары оқу орнымызға Зерттеу университеті мәртебесі берілді. Бұл біз үшін зор жетістік, үлкен абырой болды. Ғалымдардың зерттеулерінің тыныс ашылып, оларға тың серпін берді. Алдағы уақытта университетіміз бұдан да үлкен белестерді бағындыратынына сенімім кәміл және баршаңызды Ғылым қызметкерлері күнімен құттықтаймын, - деді Қайрат Еңбекшіұлы өз сөзінде.

Сондай-ақ техника ғылымдарының докторы, профессор Айменов Жамбыл Талхаұлы және PhD доктор Смайлов Бахыт Матқаримұлы ғылыми қауымға жүрекжарды пікірлерін арнап, айшықты мерекемен құттықтады.

Салтанатты шара барысында 5 ғалымға ҚР Ғылым және жоғары министрінің Құрмет грамотасы және 7 Алғыс хаты табыс етілді. 11 ғалымға қаржылай сыйақы берілсе, 15 ға-

лым Басқарма төрағасы – Ректордың Құрмет грамотасымен сондай-ақ 14-і Алғыс хатымен марапатталды.

Өмірі ізденіске толы, қажыр-қайратын ғылыми зерттеуге арнап, игілікті табыстарға қол жеткізген Ғылым қызметкерлерінің күні баршаңызға құтты болсын!

Отандық ғылымның мерейі үстем, бәсі биік болғай!

ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫҢ VII БАЙҚАУЫ ӨТТІ

М.Әуезов атындағы ОҚУ-да Қазақстан геологтары ғылыми мектебінің және металогения ғылымының негізін салушы, геология-минералогия ғылымдарының докторы, профессор, Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың 125 жылдығы мен

12 сәуір күні – «Ғылым күніне» арналған жас өспірімдердің ғылыми зерттеу мен шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында Шымкент қаласы және Түркістан

облысының жалпы орта білім беру мекемелерінің 8-11 сынып және кәсіптік білім (колледж) I-II курс білім алушылары арасында ғылыми-зерттеу және шығармашылық жобалардың VII байқауы болып өтті.

Байқауға филология ғылымдарының докторы, «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар» ғылыми-зерттеу институтының директоры Боранбаев Сандыбай Режепұлы, тарих ғылымдарының канди-

даты, М.Әуезов атындағы ОҚК, «Қазақстан тарихы» кафедрасының доценті Карибаев Сәрсейіт Әскенұлы сынды ғалымдар жетекшілік жасады.

Сондай-ақ байқау төмендегідей секцияларды қамтыды:

гуманитарлық ғылымдар бағытындағы секциялар: Қазақстан тарихы; жалпы тарих; саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау; археология.

гуманитарлық ғылымдар бағытындағы секциялар: өлкетану; этнология; түркітану; мұрағат ісі; музей ісі; кітапхана ісі; мәдениеттану; құқықтану; халықаралық қатынастар; әлеуметтану

гуманитарлық ғылымдар бағытындағы секциялар: география және экономика

филология ғылымдар бағытындағы секциялар: тіл білімі және әдебиет (қазақ, тілі)

филология ғылымдар бағытындағы секциялар: тіл білімі және әдебиет (орыс тілі)

филология ғылымдар бағытындағы секциялар: тіл білімі және әдебиет (ағылшын тілі)

педагогика және шығармашылық ғылымдар бағытындағы секциялар: педагогика, психология, өнер: (музыка; хореография, театр); бейнелеу өнері және дизайн, кәсіптік оқыту, дене шынықтыру және спорт (ұлттық спорт түрлері)

Байқауда 76 үміткер бақ сынады. Қатысушылар жүлделі орындармен және ынталандыру сыйлақтармен марапатталды.

Ученые Ауэзовского ВУЗа приняли участие в международной конференции

В Туркестане состоялась международная конференция «Золотая Орда и ее наследие», организованная Министерством науки и высшего образования РК и Акиматом Туркестанской области. Президент Казахстана озвучил инициативу проведения встречи в прошлом году на саммите ШОС. В конференции приняли участие известные ученые, эксперты и ведущие специалисты из Казахстана, Азербайджана, Беларуси, Китая, Турции, России, Узбекистана, Монголии, Египта, Кувейта.

Международную встречу открыл Министр науки и высшего образования РК Саясат Нурбек и подчеркнул важность мероприятия. Также министр зачитал поздравления Президента РК Касым-Жомарта Токаева.

«Золотая Орда осталась в истории как власть, которая сформировала уникальную модель государственности на просторах Центральной Евразии. Казахстан является прямым наследником этого монументального государства, оказавшего влияние на общенациональную политико-экономическую ситуацию в средние века. Сын Джюши оказал значительное влияние на интенсивное развитие великой степной цивилизации, обмен идеями и технологиями запада и востока, культурное сближение разных народов. В настоящее время проводится углубленное изучение исторических данных и научных сведений о Золотой Орде для усиления ее всестороннего изучения. Поддержите усилия квалифицированных специалистов и исследователей из каждой страны. Благодаря этой работе мы можем добиться больших результатов в этом направлении. Считаю сегодняшнее собрание важным шагом в области изучения числового наследия сына Джюши. Успехов в работе конференции!» - в поздравительном письме.

Основная цель конференции - создание открытого пространства для представителей академических и современных научных сообществ для обсуждения роли и значения Золотой Орды в мировой истории, новых концептуальных методов и тенденций исследования этой темы, а также возможности организации совместных научных исследований.

«БІЛІМНІҢ ЖҰЛДЫЗЫ» ШӘКІРТАҚЫСЫ ТАҒАЙЫНДАЛАДЫ

«Dauletten қайырылымдық қоры» жеке қорынан қазақстандық студенттерге шәкіртақы тағайындалады. Аталған қор білімге ұмтылған жандарды қолдау мақсатында 2020 жылдан бері 200 студентке «Білімнің жұлдызы» шәкіртақысын тағайындап келеді.

Шәкіртақы білім алушылардың әлеуметтік жағдайына және жетістіктеріне байланысты оқу, қоғамдық іс-әрекеттерін, инновациялық жобаларын ынталандыруға бағытталған.

«Білімнің жұлдызы» шәкіртақысына үміткерлерге қойылатын талаптар байқау ережесімен бекітілген. Байқауына қатысуға өтінімдер www.dauletten.kz сайты арқылы қабылданады.

Қосымша сұрақтарға жауапты +7 707 858 08 96 телефоны арқылы алуға болады.

КОНКУРС «ЖАС ҒАЛЫМ» - ПУТЬ МОЛОДЁЖИ К НАУКЕ

Глава государства Касым-Жомарт Токаев отметил, что сегодняшнее развитие науки – залог завтрашнего успеха страны. Сейчас настало время поднять национальную науку на новый уровень. Для развития отечественного производства необходимы научные инновации и открытия. Auezov University является одним из первых высших учебных заведений, внесших свой вклад в инновационное развитие государства и становление отечественной науки. Одно из самых важных направлений развития науки – это научные проекты. Научные исследования и разработки молодых ученых университета вносят достойный вклад в развитие науки.

24 апреля в Auezov University в рамках мероприятий «Апрель - месяц науки», посвященных Дню работников науки, прошел круглый стол на тему: «Конкурс «Жас ғалым» - путь к науке для молодёжи». Круглый стол был организован Департаментом научных проектов и программ с участием молодых ученых университета и гостей. Модератором круглого стола выступил Ержан Оралбайулы, начальник отдела экономической координации проектов. Директор Департамента научных проектов и программ П.Ж. Парманкулова в своем выступлении рассказала о том, что объем финансирования проектов молодых ученых составляет 396 млн. тенге, в рамках проекта «Жас ғалым» 4 молодых учёных успешно защитили докторские диссертации, а также 8 молодых учёных стали обладателями квартир по программе льготного кредитования жилья для молодых ученых, запущенной в 2023 году Министерством науки и высшего образования при поддержке государства совместно с «Отбасы банк». Спикеры круглого стола, обладатели гранта «Жас ғалым» Смаилов Б.М., Туракулов Б.Б., Серикулы Ж., Таджиев Х.Х., Багова З.И., Асылханкызы А. поделились своим опытом и ответили на ряд вопросов. Круглый стол стал полезным мероприятием для молодых ученых, организованным в формате открытого микрофона, где были даны ответы на волнующие их вопросы.

Жаңа форматтағы мұғалім: мәртебесі мен құзыреттілігі

Мектеп адамның азамат болып қалыптасуына ықпал етсе, ұстаз-мектептің мәртебесін биікке көтеріп, мерейін тасытатын айрықша тұлға десек болады. Ұстаз - әрқашан бұлақ бастауы, мектеп тіреуі болмақ. Біз әрдайым саналы білім мен сапалы тәрбие берген ұстаздарымыздың есімін алғыспен еске алуды өзіміздің парызымыз деп санаймыз.

Мұғалім тұлғасы үлгі, өнегелік сипатқа да ие. Мұғалім өзінің тек беретін білімі мен тәжірибесі арқылы ғана тұлға қалыптасу процесіне әсер етпейді, сонымен бірге оның жеке басының өзі оқушы тұлғасына ықпал жасайды. Сондықтан мұғалім әрқашанда бала алдында адамгершілігі мол, тәрбиелі, жан-жақты, адам жанын түсінетін, терең білімді еліктеу үлгісі болуы керек. Мұғалім мектептен тыс уақыттарда өзінің сөзі мен ісі бір жерден шығып жатуына назар аударуы керек.

Мұғалім – қоғам қайраткері. Мұғалімді мемлекет оқытып, білім беріп, мемлекеттің болашағына сеніп тапсырады. Ол қоғамның мұң-мұқтажын жоқтайды, болашағын ойлайды, соған қызмет етеді. Басқа саладағы қызмет түрлері мен салыстырғанда, педагогикалық қызмет – әлеуметтенген қызметтің ерекше түрі. Ол ересек ұрпақтың адамзат, мәдениет тәжірибиесін жас ұрпаққа беруге, олардың тұлға дамуына жағдай тудыру және оларды қоғамда белгілі бір әлеуметтік рөлін орындау үшін дайындауға бағытталған. Мұғалімнің жеке басындағы үйлесімділік көбінесе талапкерлігімен, көнбістігімен, эмоциялығымен, парасаттылығымен, сенімділігімен, сақтығымен, қаталдығымен мұғалім ешбір жерден таба алмайды, оны іс үстінде мінез-құлқын тексеру арқылы ғана және үнемі өзін-өзі тәрбиелеу нәтижесінде ғана тани алады.

Мұғалімге өз ісінің маманы болумен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тыңдай білу керек. Кез келген ұстаз «Балалар құқығы туралы заңды» және Конвенцияны әрқашан басшылыққа ала отыруы шарт. Бала құқығын сыйлау баланың құқықтық санасын көтеруге, құқықтық тәрбие беруде маңызы зор. Құқықтық мемлекет құруды мақсат еткен Қазақстан жағдайында баланың құқықтық түсінігін ерте қалыптастыру қоғамның болашақ тәртіпті, тәрбиелі азаматтардан тұратындығына кепіл болады. Қазіргі және бұрыннан қалыптасып кеткен көзқарас бойынша мұғалім тек өз пәнінің төңірегінде ғана қалып қоймай, қоғамда болып жатқан өзгерістерге құлағын түріп, көзі ашық, жан-жақты талдау жасай білетін маман болуы шарт.

Айгүл МУСИРОВА, Маржан ЖАҚСЫЛЫҚ,
Құралай БОСШАҒҰЛОВА, Жанар КИЗБАЕВА, М.Әуезов атындағы ОҚУ колледжінің оқытушылары:

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ПІКІРСАЙЫС ТУРНИРИНІҢ ЖЕҢІМПАЗДАРЫ

Жуырда Алматы қаласында Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің «Атамекен» пікірсайыс клубы «Atameken Cup XXI» республикалық пікірсайыс турнирін ұйымдастырды.

Турнирдің негізгі мақсаты – жастардың бойында қоғамдағы мәселелерге ашық көзқарастарын айта білу дағдысын қалыптастыру, сыни ойлауға үйретіп, мәселелерді жақсарту жолдарын ұсына білуге машықтау. Пікір сайысшылардың ұранына айналған «Пікірсайыс - пікірсайыс үшін емес, пікірсайыс - қоғам үшін!» сөзінің мәнісі де осында. Пікірсайыста қаралатын тақырыптар ой түбінде жатқан асыл сөздерді шығаруға қабілетті. Аталмыш турнирлерге еліміздің әр өңірінен барлығы 64 фракция, 128 адам қатысты. Олардың ішінде бакалавр студенттерімен қатар пікірсайысшы ұстаздар да бақ сынасты. Әдеттегі дәстүрлі

сарында концерттік бағдарламамен басталған турнир екі күнге созылды.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Жастар орталығының жанынан құрылған 22 жылдық тарихы бар «Ақиқат» пікір-сайыс спикерлері де жоғарыда айтылған турнирлерге барған болатын. Турнир барысында көрсеткен қолдаулары үшін университет басшылығына алғысым шексіз. Толассыз еңбек пен талпыныстың нәтижесінде осындай ауқымды турнирде, топтан оза шауып, көптің ішінен дараланып көріну бізге бұйыртқан екен.

«Atameken Cup XXI» турнирінің «Шәкірттер» лигасында «ЭВР и Мориарти» фракция атауымен

«Механика және мұнай газ ісі» факультетінің төртінші курс студенті - Канадиллаев Азамат және «Филология» факультетінің екінші курс студенті Абдурашидова Мехринисомен жүлделі I орын иегері атандық.

Бұл жеңісіміз тек біздің емес, «Ақиқат» пікірсайыс орталығының, М.Әуезов университетінің жеңісі десем артық айтпағаным. Пікірсайысшы ретінде қоғамда маңызды мәселерді ортаға салып талқылағанда, сүбелі сөз, сапалы ойын көрсету пікірсайысқа деген құрметтен болмақ керек.

Сөз сүбелі шығу үшін, қаншама ұйқысыз түндер өткеруге тура келеді, сағаттап ізденіп, көздің майын тауысып еңбек етпек керек. Мұндай ауқымды деңгейдегі нағыз мықтылар бәсекеге түскен додада бізге бақ пен бапты қатар сынау – жауапкершілік. Оның үстіне, бұл менің республикалық деңгейде Америкалық парламенттік форматтағы алғашқы кубогім. Ойын барысында, марапаттау кезінде қобалжу сезімі бойымды билеп алғаны да хақ. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні, бұл жеңіс үшін көп еңбек еттік және де, көңіл қуантарлықтай нәтижеге қол жеткіздік. Бұл жетістік пікірсайыстың қыр-сырын үйретіп келе жатқан, ізбасар жас буындар үшін де үлкен мотивация бола алды, қалдырған ізбен жол салып, оларда тағы осындай асуларды бағындыратына сенемін.

Жоғарғы оқу орнының табалдырығын жаңа аттаған бозбала шағымда менен республикалық турнирдің чемпионын, тәжірибелі

пікірсайысшы жасаған «Ақиқат» пікірсайыс орталығының өзіне тән маңызды құндылықтары бар. Олардың бірден-бірегейі - ұрпақтар арасындағы сабақтастық. Артыңнан еріп келе жатқан іні-қарындастарыңды білімді, сауатты, пікірсайыстың жәй-жапсарын жақсы меңгерген, сыни ойлауға қабілетті, ойлы, қоғам алдындағы жауапкершілігін сезіне алатын ұрпақ етіп тәрбиелеу - «Ақиқаттың» мақсаты. Бүгінгі жеңісіміз бұл тек мақсаты емес, «Ақиқаттың» жетістігі де екенінің дәлелі. Білгенімді үйретіп, қарлығаштың қанатымен су сепкендей болсын өскелең ұрпақ бойына ізгі қасиет дарыта алсам, бұл мен үшін - жеңіс.

Пікірсайыс - саналы жастардың санын арттырудың таптырмас жолы. Еліміздегі бұл саланың дамуына барынша үлес қосуымыз керек, қазақ пікірсайысының болашағы жарқын болуы жас ұрпақтың қолында.

Ұлтқа қызмет ету қару ұстап айқасу ғана емес, қалам алып жазғаным, шаршы топта сөз бастағаным. Менің құралым - сөзім, демеушім - ақыл-ойым. Адамды адам етуші - ой мен сөз. Қолдау білдіріп, көмек көрсетіп, ат салысқан әрбір адамға алғысым шексіз! Алдағы уақытта бұдан да биік белестерді бағындыра беру бұйырсын!

Азамат Канадиллаев, М.Әуезов атындағы ОҚУ ММГ-20-10к тобының студенті, Жетекшісі: Г.А ҚАЗТУҒАНОВА, «Механика және машинажасау» кафедрасының аға оқытушысы

Торжественное открытие аудитории

9 апреля на факультете строительства и транспорта в торжественной обстановке состоялось открытие аудитории имени профессора Ахметова А.Р. Ахметов Акбулат Раимбекович в 1963 году после окончания средней школы поступил на строительный факультет Казахского химико-технологического института. После окончания института служил в танковых войсках Советской Армии. Затем учился в аспирантуре НИИЖБ (Научно-исследовательский институт бетона и железобетона). В 1974 году защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата технических наук, а в 1995 году - диссертацию на соискание ученой степени доктора технических наук. С 1975 года работал в Казахском химико-технологическом институте (ЮКТУ, ЮКГУ, ЮКУ им. М. Ауэзова). Прошел путь от простого преподавателя до профессора, академика инженерной академии Республики Казахстан. Работал заместителем декана инженерно-строительного факультета, заведующим кафедрой строительных материалов, деканом механико-строительного факультета.

В 2017 году Ахметову А.Р. было присвоено звание Почетного доктора Санкт-Петербургского архитектурно-строительного университета, а в 2018 году присуждена премия и золотая медаль И.А. Гришманова.

Ахметов А.Р. возглавлял региональный проблемный совет по строительным материалам Казахстана. В общей сложности им было написано более ста тридцати научных работ и четыре монографии. За годы работы в области образования А. Раимбеков подготовил 2х докторов и 4х кандидатов технических наук, 3х докторов PhD, а также более 15 магистров.

К сожалению, два года назад Акбулат Раимбекович ушел из жизни. Учитывая его большие заслуги, руководство университета присвоило аудитории 103 корпуса В имя Ахметова Акбулата Раимбековича. И вот, 9 апреля 2024 года состоялось торжественное открытие аудитории имени профессора Ахметова А.Р. Это мероприятие открыл проректор по связям с общественностью Бейсенбаев С.К. Право разрезать ленту было предоставлено профессору кафедры Строительные материалы и экспертиза в строительстве Бай-

булекову Алимкулу Байбулековичу и сестре Ахметова - отличнику образования КазССР, почетному гражданину г.Шымкента Раисе Раимбековне. Затем состоялось торжественное заседание, которое вел заведующий кафедрой Строительные материалы и экспертиза в строительстве Камбаров М.А. Здесь присутствующих с краткой биографией Ахметова А.Р. ознакомил его ученик - профессор Копжасаров Б.Т. Затем, выступившие профессор Сузев Н.А., корреспонденты газеты «Южный Казахстан» Шинжирбаева З. и Казорина Н., сестра Акбулата Раимбековича - Ахметова Р.Р., доцент кафедры Механика и машиностроение Серикбаев Б.Е. поделились воспоминаниями. Все они с теплотой вспоминали Акбулата Раимбековича, пожелали членам кафедры успехов в подготовке высококлассных специалистов. В завершении собрания, сын Акбулата Раимбековича - Данияр от имени семьи выразил благодарность руководству университета и коллективу кафедры за помощь в увековечивании памяти отца.

Б.Е. СЕРИКБАЕВ,
доцент кафедры «Механика и машиностроение».

Мои воспоминания об Акбулате Раимбековиче

Мое первое знакомство с Акбулатом Раимбековичем состоялось в мае 1975 года. Я – студент 1-го курса КазХТИ, приходил на стадион «Спартак» поиграть в футбол. А футбол такая игра, которая требует партнеров; а так как у меня их не было, мне приходилось искать команду, где нужны были игроки. И в один из дней стройный человек спортивного телосложения предложил поиграть с вместе с группой спортсменов, которые оказались студентами КазХТИ. Этим человеком оказался преподаватель института Ахметов Акбулат Раимбекович. Он, узнав, что я студент КазХТИ, спросил про учебу и похвалил за любовь к футболу.

Затем у меня началась сессия, и связь наша прервалась. Осенью 1979 года, после окончания института и прохождения воинских сборов, в сентябре меня избрали секретарем комитета комсомола инженерно-строительного факультета КазХТИ. После этого меня отправили на хлопок. Я приехал в Мактааральский район (отделение «Красный Октябрь» совхоза «Коммунизм») дней через десять после приезда студентов. И первое, что бросилось мне в глаза – это транспарант на полевом стане: «Друзья, Отчизне посвятим души прекрасные порывы». И это оказалось детищем руководителя стана – заместителя декана инженерно-строительного факультета Ахметова Акбулата Раимбековича. Так состоялось мое второе и более близкое знакомство с Акбулатом Раимбековичем. Для меня, только что окончившего вуз и делающего первые самостоятельные шаги в жизни, несколько дней проведенных с Акбулат ага, стали хорошей школой жизни. Акбулат Раимбекович разговаривал со студентами так, что после разговора выполняли его требования, и при этом не возникало никакого недовольства.

Некоторое время спустя, после возвращения с хлопка, Акбулат Раимбекович со своими друзьями – преподавателями инженерно-строительного факультета Мураталиным Нурболотом Калиековичем и Махмудовым Ергешем Раззаковичем при поддержке заведующего кафедрой физвоспитания Испандиярова Мадияра Испандияровича создали клуб любителей футбола, который назвали «Академик». Клуб собрал под своим крылом преподавателей и сотрудников КазХТИ. Организаторы выбрали время для тренировок в спорткомплексе (спортзал «Буревестник») три раза в неделю.

Клуб получил известность в городе; его стали приглашать на соревнования, проводимые как в городе, так и в области. Наиболее близким партнером «Академика» стала команда областного комитета комсомола во главе с первым секретарем Нурдаулетом Сарсеновым. Благодаря Сарсенову в 1985 году в Алма-Ате состоялся товарищеский матч с ветеранами «Кайрата», в составе которого играли легенды казахстанского футбола: Тимур Сегизбаев, Сеильда Байшаков, Курбан Бердыев и другие.

Успехи клуба «Академик» в пропаганде здорового образа жизни и развитии массового футбола были отмечены грамотой Центрального комитета профсоюзов СССР. О нашем клубе писал еженедельник «Футбол-Хоккей», издаваемый в Москве. Во всем этом большая заслуга Акбулата Раимбековича.

Сейчас в первенстве города Шымкента по мини-футболу среди ветеранов «Академик» выставил команды в трех возрастных категориях: свыше 40 лет, свыше 50 лет и свыше 60 лет.

К сожалению, время неумолимо... К этому времени мы потеряли всех наших организаторов нашего клуба – доктора технических наук, профессора Ахметова Акбулата Раимбековича, кандидата технических наук, доцента Мураталина Нурболота Калиековича, старшего преподавателя Махмудова Ергеша Раззаковича, кандидата педагогических наук, доцента Испандиярова Мадияра Испандияровича. Мы, члены клуба, не забываем своих учителей, поэтому в дни, когда наш университет отмечал свое 80-летие, мы провели турнир по мини-футболу, посвященный памяти ветеранов «Академика».

Б.Е. СЕРИКБАЕВ, доцент кафедры «Механика и машиностроение», руководитель клуба «Академик».

Дене шынықтыру сабағында жаңа инновациялық технологияларды қолданудың тиімді жолдары

Қазіргі кезде «Дене шынықтыру» ұғымы жиі және ретсіз қолданысқа ие болды. Мәселен, жоғары оқу орындарында «Дене шынықтыру және спорт» мамандығы бар. Жалпы білім беретін мектептерде «Дене шынықтыру» сабағы өтеді. Мәдениет және спорт министрлігіндегі комитетіміз «Республикалық спорт және дене шынықтыру істері комитеті» деп аталса, облыстарда «Спорт және дене шынықтыру басқармалары» тағы бар.

Негізінде, барлығы әу баста дұрыс қалыптаспаған ұғымдар. Сөзді төтесінен қойып айтсақ, «Дене шынықтыру» ұғымын қолдану дұрыс емес. «Физическая культура» термині, ұғымы қазақ тіліне «Дене мәдениеті» деп аударылуы керек еді. «Мәдениет» деген сөзді «Шынықтыру» деген сөзбен ауыстыру арқылы ғана біз бүкіл «Дене мәдениеті» термині көрсете алатын кең, мән-мағыналы ұғымнан айырылып отырмыз. Өйткені «Дене шынықтыру» деген сөз орыс тілінде «закаливания тела» деген мағынаны ғана береді.

Бұл қателік о баста қалай жіберілген?

Менің ойымша, «дене шынықтыру» деген ұғымды дене тәрбиесі және спорт мамандары емес, тіл мамандары дене мәдениеті саласының терең философиясын түсінбей енгізген болуы керек. Спорт бапкерлерінің, дене тәрбиесі мұғалімдерінің беретін негізгі білімі – қозғалысқа үйрету. Спорт бапкерлері жарыс жаттығуларының техникасын үйретіп, жетілдірсе, дене тәрбиесі мұғалімі оқушы-

ларға өмірге қажет қозғалыс шеберлігі мен дағдысын үйретеді. Теориялық мағлұматтар береді, спортшылардың, оқушылардың дене қуаты қасиеттерін: күш, жылдамдық, төзімділік, ептілік, икемділігін дамытады.

«Физическая культура» деген термин орыс тілінің сөздік қорында XIX ғасырдың аяғында пайда болды. Оны кіргізген, 1827-1909 жылдары өмір сүрген орыс дәрігері, анатомы және педагогы П.Ф.Лесгафт тарихта Ресей мемлекетінің дене мәдениеті жүйесінің негізін қалаушы ретінде танылды. Ол 1874-1876 жылдары әскери министрліктің тапсырмасымен Батыс Еуропаның 13 елінің 26 қаласында болып, дене мәдениеті мен спортты, дене тәрбиесі мамандарын даярлауды зерттеді. Соның нәтижесінде 1888 жылы «Мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесі білімін басқару» атты бірінші кітабы жарық көрді.

«Культура» деген термин латынның «Cultura» деген сөзінен шыққан. «Тәрбиелеу», «білім беру», «дамыту», «сыйластық» де-

ген мағыналарды береді. Қазіргі кездегі арнайы әдебиеттерде «мәдениет» деген сөздің анықтамасы – «қоғамға және жеке басқа құндылық әкелетін өзінің амалдары мен әдістері, әдістемелері бар адамның немесе қоғамның белгілі бір әрекет түрі» болып табылады. «Мәдениет» деген сөзді түсіну үшін оны «табиғат» деген сөзбен салыстырады. Табиғатқа, адамның араласуынсыз табиғи түрде пайда болған жанды, жансыз заттар жатады. Ал мәдениетке жататындар, адамзаттың пайдалануы үшін адамдардың күшімен жасалған нәрселер.

Дене мәдениеті – жалпы мәдениеттің бір саласы. Адам мәдениеттің барлық саласын қолдан жасаса, оның денесіне, ағзасына әсер етіп, оны осы салаларды өркендетуге мүмкіншілік беріп отырған дене мәдениеті саналады. Біз ЖОО-дағы магистрант, студенттерге «Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі» пәнінен сабақ беретін теоретик ғалымдар «Дене шынықтыру» деген ұғымды қолданбаймыз. Өйткені «шынықтыру» деген сөздің

мағынасында қозғалысқа үйрету деген сөз, ой жоқ (Менің баспадан басылып шыққан 15-тен астам оқу құралдарым, оқулық, монографиям бар). Бұл тек қана денені шынықтыруды білдіреді. Ал денені жаттығу орындап қана емес, суық суға түсіп, күнге күйіп те шынықтыруға болады.

Дене мәдениеті ұғымына анықтама берейік. Дене мәдениеті – адамдарды жоғары жетістіктерге, келешек мамандыққа дайындайтын, денсаулығын нығайтатын, дене, мүсін сұлулығын, қимыл-қозғалыс әдемілігін, үйлесімділігін, дене қуатын, жан дүниесін жетілдіруге қолданылатын мемлекеттің, қоғамның материалдық және рухани байлығын құрайтын, халықтың жалпы мәдениетінің бір саласы. Оның материалдық байлықтары – спорт сарайлары, стадиондар, бассейндер, спорт залдары, түрлі спорттық ғимараттар, құрал жабдықтар. Ал рухани байлықтары – дене тәрбиесі мен спорт саласындағы арнаулы білім, ғылыми зерттеулер, әдістемелер, тәжірибелер, идеялар.

Дене мәдениеті негізінен 5 үлкен бөлімдерге бөлінеді: Олар – базалық, спорт, қолданбалы, сауықтыру және жеке бас дене мәдениеті. Негізгі дене мәдениетіне балабақша, мектеп, колледж, ЖОО-дағы дене тәрбиесі сабағы жатады.

Мектептердегі «Физическая культура» сабағын да тек қана «Дене тәрбиесі» деп атау керек. Орыс тілінде де мектептің дене тәрбиесі сабағы «Физическая культура» деп дұрыс аталмаған. Л.П.Матвеевтің «Теория и методика физического воспитания» атты 1976 жылы Мәскеудегі «Физкультура и спорт» баспасынан шыққан кітабының 12-бетінде «термин «физическая культура» имеет и другие, более узкие значения. Во избежание путаницы понятий есть смысл, пользуясь термином «физическая культура» в частных значениях, добавлять соответствующее прилагательное: «личная физическая культура», «школьная физическая культура» и.т.д.» деп жазылған. Сондықтан біз мемлекеттік тіліміздегі терминдерді шатастырмай дұрыс қолдану үшін, Ресей ғалымдары секілді дене мәдениетінің кең мағынасы, дене мәдениетінің тар мағынасы демей, мектептің дене тәрбиесі сабағын тек қана «дене тәрбиесі» деп атауымыз керек. Анықтама бойынша: «дене тәрбиесі дегеніміз – тәрбиенің бір түрі, міндеттері қозғалысқа үйрету, дене қуаты қасиеттерін дамыту және дене тәрбиесі мен спорт саласында теориялық білім беру». Қазақ мақалдарында «Бірінші байлық – денсаулық», «Дені саудың жаны сау» делінген. Халық даналығын білдіретін, өте орынды айтылған сөздер. Демек «Дене тәрбиесі» сабағы дегеніміз – тек жаттығуларды орындау ғана емес, оқушыларды еңбексүйгіштікке, қажырлылыққа, төзімділікке, батылдыққа, батырлыққа, жігерлілікке, патриоттыққа, отансүйгіштікке тәрбиелейтін пән. Ол адамның тәнін ғана емес, жан дүниесін, рухын тәрбиелейді. Демек, «Дене тәрбиесі» термині, ұғымы мектеп сабағының мәні мен мағынасын ашып, анықтап, көрсетіп тұр.

Міне, дене тәрбиесі, жастарды, балаларды спортқа баулу саласында, оның білім беру жүйесінде дұрыс қалыптаспай отырған атаулар мен термин сөздерге қатысты ескертін мәселелер көп. Бізге негізі көп кешікпей осындай кемшіліктерден арылу керек.

Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол мұғалімдер мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны пе-

дагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып, оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі. Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларын сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Қоғамдағы сауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін сауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі.

Дене тәрбиесі өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады және ол жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отансүйгіштікке дайындауға қызмет етеді. Білім алушыларға дене шынықтыру сабақтарында жаңа технологияны пайдалану оқыту мен тәрбиелеудің жалпы заңдылықтарына бағынған. Сондықтан оны іске асыру барысында дене тәрбиесінің жас және жыныстық ерекшеліктерін ескере отырып, осы заңдылықтарды көрсететін жалпы педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алу қажет. Ол ұстанымдарға жататындар: жан-жақтылық, саналылық пен белсенділік, бірте-бірте жасалатын әрекет, көрнекілік және даралық.

Оқу үдерісінің үздіксіздігі негізгі үш қағидаларда көрініс тапқан:

- Оқу-тәрбие үдерісі көп жылғы және жыл бойындағы сипатқа ие болуы тиіс;
- Сабақ барысында әрбір келесі сабақтың ізінше қатпарлы әдіс қалдыруы тиіс, себебі жас

оқушының ағзасында алдыңғы сабақтардың әсерінен пайда болған жағымды өзгерістер пайда болған жағымды өзгерістер беки түсуі және жетіле түсуі тиіс;

- Демалыс жұмыс қабілетін қалпына келтірудің арта түсуі үшін жеткілікті болуы тиіс.
- Спорттық техника мен оны жаңа тұрғыда жетілдіруге үйрету әдістерінің кез-келген түрінің жағымды жақтары бар, бірақ ол жеке қалпында шапшаң әрі тиімді үйретудің толық қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан спорттық техниканы меңгеру барысында барлық әдістер бірін-бірі толықтыратын түрде қолданылады. Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру. Атап айтқанда:
 - дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру;
 - қозғалыс қимылының мәні туралы білімді қалыптастыру;
 - әрбір спорт түрлері бойынша үйренетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру;
 - үйренетін қозғалыс қимылын тұтастай игеру;
 - Сөйтіп, қимылға үйрету дегеніміз – бұл білім алу, қозғалыс икемділігін қалыптастыру және тиісті дене жағынан қалыптасудың қасиеттерін тәрбиелеу.
- Дене тәрбиесі сабағында оқытудың дәстүрлі емес құралдарын қолдану барысында оқушылардың дене тәрбиесін дамыту технологияларын жетілдіруге;
- Дене тәрбиесі сабақтарында оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге, дене тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның психологиясы өзгеруге;
- Өзін-өзі реттеуін қалыптастыру;

- Дене тәрбиесі сабақтарын пәнаралық байланыс арқылы жетілдіру;
- Дене қабілетін рухани құндылықтар арқылы дамыту;
- Психикалық қуат мүмкіндіктері мен дене тәрбиесін сабақтастырып дамытуға тағы басқалары арқылы қол жеткізуге болады.

Дене шынықтыру пәнінің басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшеліктері бар. Мұнда негізінен білім алушының қабілеті, бейімділігі басты назарда болуы керек. Дегенменде, білім алушыларды бейімдеу, қабілетін дамыту, спортқа деген қызығушылығын арттыру, жақсы ұйымдастырған сабаққа байланысты. Сондықтан білім алушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру мақсатында сабақта тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихы, спорт түрлері дамыған елдерде, спортың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады. Сондықтан да оқытушы сабақты тартымды етіп теория мен практиканы ұштастыруында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі басты назарда болуы қажет.

Қазіргі таңда дене мәдениеті мен спорт денсаулықты нығайтудың өміршеңдік пен еңбекке қабілеттілікті арттырудың шығармашылық жолды ұзартудың және жеке тұлғаның үйлесімді дамып қалыптасуы мен басқа да әлеуметтік мәселелерді шешудің тиімді құралы болып табылады. Осыған байланысты дене тәрбиесі мен спорт проблемаларына жарық түсіретін ғылыми білімдерге көп назар аударылып отыр.

**Нурсултан БЕКБАЕВ,
М.Әуезов атындағы ОҚУ
колледжінің дене тәрбиесі
пәнінің оқытушысы**

День спорта и мастерства

При праздновании праздника Наурыз 19 марта был День спорта и мастерства. И этот день факультет механики и нефтегазового дела отметил по-своему. В спорт-комплексе ЮКУ им. М.Ауэзова (спортзал «Буревестник») в матче по мини-футболу встретились команда преподавателей и сотрудников и команда студентов факультета. И здесь необходимо отметить, что в этом году обе команды стали чемпионами ЮКУ им. М.Ауэзова, соответственно среди преподавателей и студентов. Перед началом встречи участников приветствовали и поздравили: замдекана факультета Омирбек Байысбай и доцент кафедры механики и машиностроения, руководитель футбольного клуба ветеранов ЮКУ им. М.Ауэзова «Академик» Болатжан Серикбаев.

Сама игра прошла в бескомпромиссной борьбе, и в конце молодость одержала верх. Студенты победили со счетом 9 : 6. У победителей отличились: капитан команды, нападающий Егемкул Елжан (гр.ММГ-23-6к1), защитник Мейрамбек Даниял (гр.ММГ-21-8к) и вратарь Махан Ернур (гр.ММГ-23-4к), у побежденных – нападающие, ди-

ректор департамента научных исследований Абшенов Хасен и заведующий лабораторией ИРЛИПТ Хусанов Жахангир, а также защитник, докторант кафедры Технологические машины и оборудование Муталов Нуржигит. Отличившиеся игроки были награждены дипломами. Также хотелось бы отметить помощь в организации и проведении дан-

ного мероприятия зав. спортклубом ЮКУ им. М.Ауэзова Таирова Юнуса Алаевича и зав. кафедрой физвоспитание для технических специальностей Мажитбекова Арыстанбека.

Считаем, что данное мероприятие и личный пример преподавателей и сотрудников факультета механики и нефтегазового дела послужи-

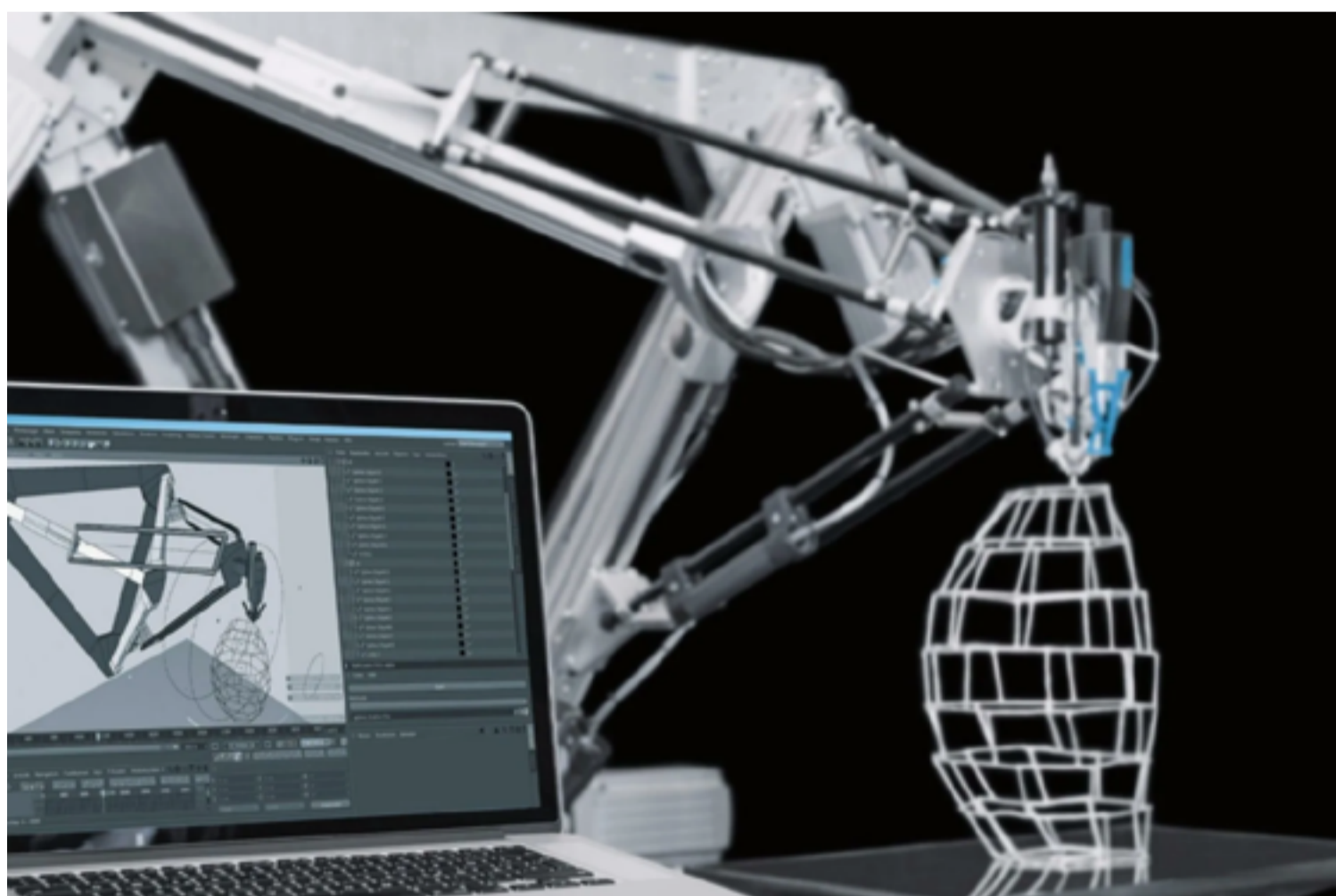
ли пропагандой здорового образа жизни для коллектива ЮКУ им. М.Ауэзова.

СЕРИКБАЕВ Болатжан Ермаханович, доцент кафедры «Механика и машиностроение», руководитель футбольного клуба ветеранов ЮКУ им. М.Ауэзова «Академик».

МАШИНА ЖАСАДА 3D МОДЕЛЬДЕРІН ҚҰРУ: ӘДІСТЕР МЕН ОЗЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕР

Машина жасау әлемінде 3D модельдеу күрделі компоненттер мен жүйелерді жобалау, талдау және визуализациялау үшін маңызды құралға айналды. Автоматтандырылған бағдарламалық жасақтамасының жетістіктері және қуатты есептеу ресурстарының қолжетімділігі арқасында инженерлер енді өнімділікті арттыратын, қателерді азайтатын және ынтымақтастықты жақсартатын жоғары егжей-тегжейлі және дәл 3D модельдерін жасай алады. Бұл мақаланың мақсаты - машина жасауда 3D модельдерін құрудың әртүрлі әдістері мен озық тәжірибелерін зерттеу, инженерлерге өнімді алу процестерін оңтайландыруға және жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беру.

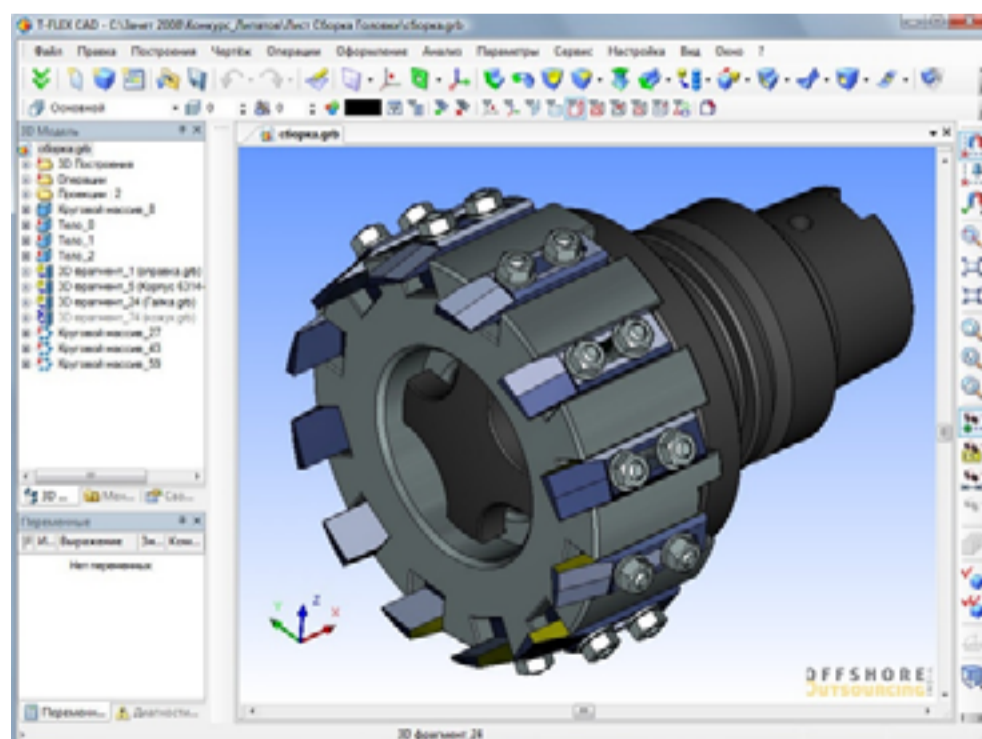
3D модельдеу процесін бастамас бұрын, бөлшек талаптары туралы толық түсінік алу өте маңызды. Бұған жоба сипаттамаларын, функционалдық талаптарды, шектеулерді және кез келген тиісті салалық стандарттарды талдау кіреді. Нақты мақсаттар мен талаптар модельдеу процесін басқарады және түпкілікті өнімнің қажетті критерийлерге сәйкестігін қамтамасыз етеді.

Дұрыс Автоматтандырылған жобалау жүйесі (АЖЖ) бағдарламалық жасақтамасын таңдау - 3D модельдеу жобасының сәттілігінде маңызды рөл атқарады. Нарықта көптеген нұсқалар шыққан, олардың әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен ерекшеліктері бар. Кейбір танымал АЖЖ инженерлік бағдарламаларына SolidWorks, Autodesk Inventor, CATIA және PTC Creo кіреді. Жо-

баңыздың қажеттіліктеріне сәйкес келетін бағдарламалық құралды таңдағанда, пайдаланудың қарапайымдылығы, басқа құралдармен үйлесімділігі, арнайы мүмкіндіктердің қолжетімділігі және құны сияқты факторлар қарастырылады.

Жобаны кішігірім тапсырмаларға бөліп, логикалық дәйектілікті орнатқан жөн. Бұған эскиздер жасау, негізгі геометрияны анықтау, бөлшектерді қосу, материалдарды қолдану және модельдеу немесе талдау жүргізу кіруі мүмкін. Жұмыс процесін ұйымдастыру арқылы инженерлер прогресті оңай бақылайды, ықтимал кедергілерді анықтайды және қажетті түзетулер енгізе алады.

Параметрлік модельдеуді қолдану. Параметрлік модельдеу - бұл инженерлерге интеллектуалды, бейімделгіш 3D модельдерін жасауға мүмкіндік беретін қуатты әдіс. Өлшемдер, бұрыштар және компоненттер арасындағы қатынастар сияқты параметрлер мен шектеулерді анықтай отырып, бөлшек қажет болған жағдайда модельді оңай өзгертеді және жаңартады. Параметрлік модельдеу қайта-

ланатын өнімді алу процестерін жеңілдетеді, өнім тез өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді және дизайнерды оңтайландыруға ықпал етеді.

Өлшемдер мен төзімділікті дәл анықтау машина жасаудағы 3D модельдеудің маңызды аспектілері болып табылады. Инженерлер тиісті салалық стандарттар мен төзімділікті сақтай отырып, барлық өлшемдердің дұрыс қолданылуын қамтамасыз етуі керек. Функционалды сәйкестік, орнату саңылаулары және төзімділік жиынтығы сияқты маңызды өлшемдерге назар аудару маңызды. Тиісті төзімділікті қолдану түпкілікті өнімнің қажетті сипаттамаларға сәйкес келуін және ойлағандай жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

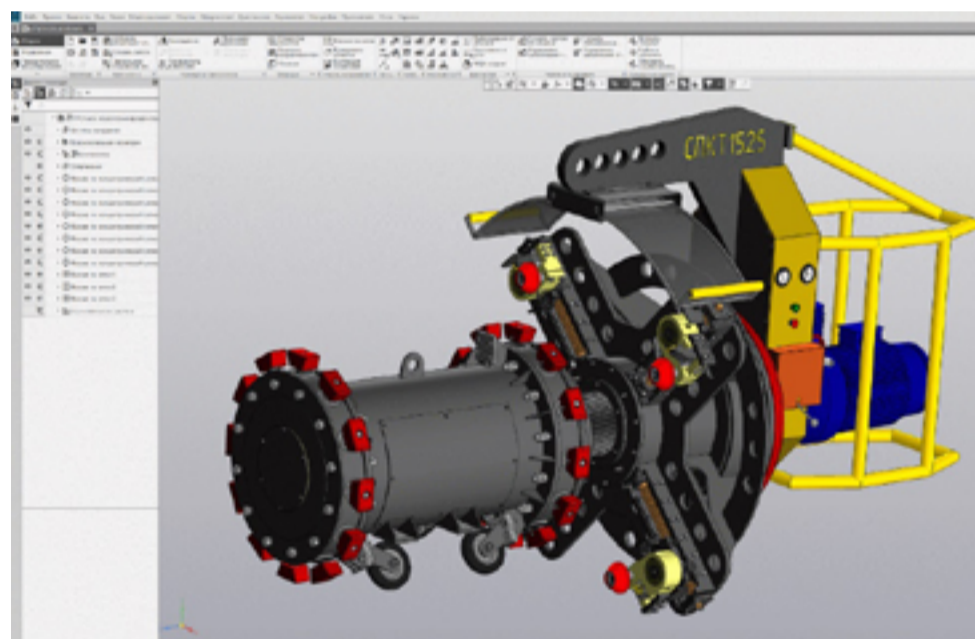
Материалдардың қасиеттерін есепке алу 3D модельдеріндегі дәл модельдеу мен талдау үшін өте маңызды. Әр түрлі материалдар тығыздық, серпімділік, жылу өткізгіштік және беріктік сияқты әртүрлі физикалық сипаттамаларға ие. Инженерлер әртүрлі жұмыс жағдайларындағы мінез-құлықты дәл болжауды қамтамасыз ету үшін компоненттер мен түйіндерге тиісті материал қасиеттерін тағайындауы керек. Бұл ақпарат әсіресе бөлшектің тұтастығын немесе жылу өнімділігін бағалау үшін соңғы элементтерді талдауды немесе басқа модельдеуді орындау кезінде пайдалы.

Тиімді ынтымақтастық машина жасау саласындағы табысты жобалардың кілті болып табылады. Заманауи АЖЖ бағдарламалық жасақтамасы бірнеше инженерлерге бір жобада бір уақытта жұмыс істеуге мүмкіндік беретін мүмкіндіктерді ұсынады. Бұл топтық жұмысты жеңілдетеді, бөлшекті дайындау процесін жылдамдатады және қателерді азайтады. Сонымен қатар, бөлшекті дайындау процесін құжаттау, оның ішінде шешімдер, өнім өзгерістері және жобаның мақсаты жобаны әрі қарай пайдалану, қолдау және білімнің үздіксіз берілуін қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

Бөлшекті тексеру және оңтайландыру. 3D үлгісін жасау аяқталғаннан кейін өндіріске көшпес бұрын бөлшекті тексеру және оңтайландыру өте маңызды. Инженерлер бөлшек тиімділігін талдау және растау үшін АЖЖ бағдарламалық жасақтамасында модельдеу құралдарын қолдана алады. Бұл бөлшектің барлық функционалдық талаптарға сәйкес келетініне және күтілетін жұмыс жағдайларына төтеп бере алатынына көз жеткізу үшін бөлшекті талдау, гидродинамикалық модельдеу

және термиялық талдау жүргізуді қамтиды. Жобалаудың алғашқы кезеңдерінде ықтимал проблемаларды анықтау және жою арқылы инженерлер уақытты үнемдей алады, шығындарды азайтады және соңғы өнімнің жалпы сапасын жақсартады.

Технологиялық бөлшек машина жасаудағы маңызды фактор болып табылады. 3D модельдерін жасау кезінде инженерлер соңғы өнімді шығару үшін қолданылатын өндірістік процестерді ескеруі керек. Сәндеу, дөңгелектеу бұрыштары және материалды дұрыс таңдау сияқты бөлшек ерекшеліктері өндірістің қарапайымдылығы мен құнына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Технологияны ескере отырып жобалау арқылы инженерлер өндірістік процестерді оңтайланды-

рады, өндірістік қателіктерді азайтады және тиімділікті арттырады.

Нұсқаны басқарудың сенімді жүйесін және өзгерістер тарихын сақтау жобадағы өзгерістерді басқару және бақылауды қамтамасыз етуде өте маңызды. АЖЖ бағдарламалық жасақтамасы көбінесе өзгерістерді бақылауға, жобаның әртүрлі нұсқаларын басқаруға және топ мүшелері арасындағы ынтымақтастықты қамтамасыз етуге арналған құралдарды ұсынады. Бұл инженерлерге қажет болған жағдайда алдыңғы нұсқаларға оралуға, бөлшектегі өзгерістер туралы нақты құжаттаманы жүргізуге мүмкіндік береді.

Құрастыру және техникалық қызмет көрсету ыңғайлылығына назар аудару. Машина жасауда құрастыру процесін және соңғы өнімге қызмет көрсетудің ыңғайлылығын ескеру маңызды. 3D модельдерін жасау кезінде инженерлер бекіткіштер, саңылаулар және техникалық қызмет көрсету немесе жөндеу үшін қолжетімділік сияқты факторларды ескере отырып, компоненттерді құрастыру мен бөлшектеудің қарапайымдылығын

қамтамасыз етуі керек. Тиімді құрастыру және техникалық қызмет көрсету ыңғайлылығы үшін жобалау өнімнің жалпы ыңғайлылығы мен беріктігін арттырады.

Нақты және жан-жақты құжаттама машина жасаудағы сәтті 3D модельдеу үшін өте маңызды. Инженерлер жобаның өнімнің, сипаттамаларын және кез-келген тиісті есептеу немесе талдау нәтижелерін құжаттауы керек. Бұл құжаттама болашақ модификацияларға, ақаулықтарды жоюға және өнімді жақсартуға арналған нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, мүдделі тараптармен, соның ішінде клиенттермен, өндірістік бригадалармен және басқа инженерлермен тиімді байланыс жобалау мақсаттары мен талаптарын жалпы түсінуді қамтамасыз ету

қамтамасыз етуге және жалпы өнімді оңтайландыруға көмектеседі.

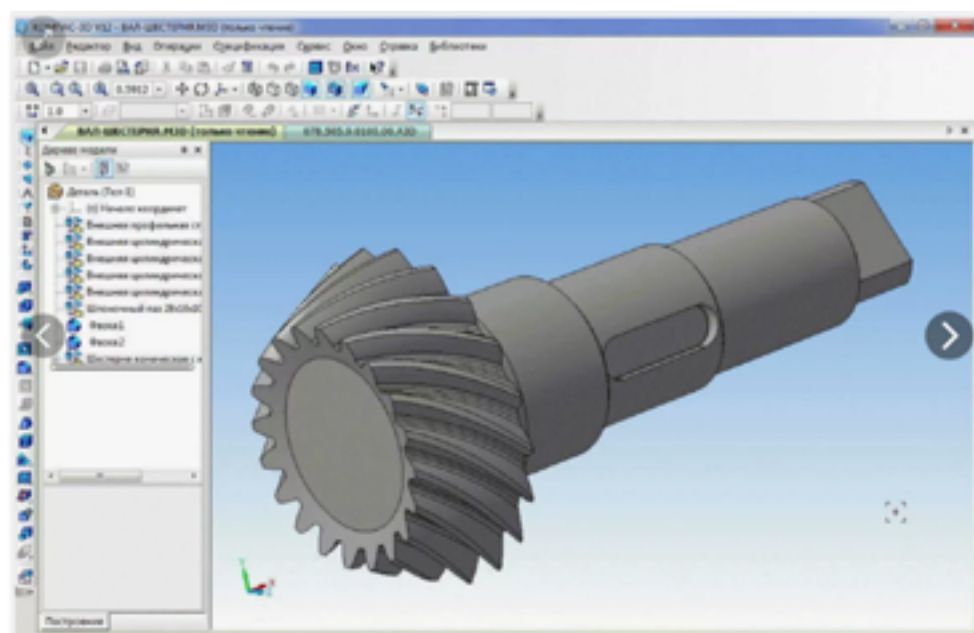
Тұрақты дамуды және қоршаған ортаға әсерді ескере отырып жобалау. Қазіргі әлемде инженерлік жобалауда тұрақтылық пен экологиялық ойлар маңызды рөл атқарады. 3D модельдерін жасау кезінде инженерлер материалдық шығындарды, энергияны тұтынуды және қоршаған ортаға кері әсерді азайтуға тырысуы керек. Бұл энергияны тиімді пайдалану үшін өнімді оңтайландыруды, экологиялық таза материалдарды таңдауды және өндірістен кәдеге жаратуға дейінгі өнімнің өмірлік циклін ескеруді қамтуы мүмкін.

Машина жасау саласы үнемі дамып келеді, үнемі жаңа технологиялар, материалдар мен әдістер пайда болады. Өнеркәсіптің алдыңғы қатарында қалу үшін инженерлер үшін үнемі білім алу және кәсіби деңгейлерін көтеру өте маңызды. Бұл АЖЖ бағдарламалық жасақтамасы, модельдеу құралдары және озық салалық тәжірибелер туралы білімді тереңдету үшін семинарларға, конференцияларға және оқу бағдарламаларына қатысуды қамтуы мүмкін. Соңғы жетістіктерден хабардар бола отырып, инженерлер 3D модельдеу дағдыларын жетілдіре алады және инновациялық шешімдерді ұсына алады.

Сапаны бақылау және тестілеу. Сапаны бақылау және тестілеу соңғы өнімнің қажетті стандарттар мен сипаттамаларға сәйкестігін қамтамасыз ететін жобалау процесінің маңызды кезеңдері болып табылады. Инженерлер бөлшектің өнімділігі мен функционалдығын растау үшін прототиптерді немесе виртуалды модельдерді мұқият тексеріп, талдауы керек. Бұл физикалық тестілеуді, модельдеуді немесе виртуалды прототиптеуді қамтуы мүмкін. Сапаны бақылауды мұқият тексеру арқылы инженерлер жаппай өндіріске дейін жақсарту үшін кез келген өнімнің

үшін бүкіл жобалау процесінде өте маңызды.

Машина жасау көбінесе электротехника, азаматтық құрылыс немесе дизайн инженерия сияқты басқа инженерлік пәндермен ынтымақтастықты қамтиды. 3D модельдерін құру кезінде әртүрлі компоненттер мен жүйелердің интеграциясын ескеру қажет. Жобалау процесінің басында әртүрлі пәндердің инженерлерімен ынтымақтастық ықтимал қақтығыстарды анықтауға, үйлесімділікті

кемшіліктерін немесе бағыттарын анықтай алады.

Жасанды интеллектті автоматтандыру мен технологияларды енгізу. Автоматтандыру және жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының пайда болуымен механика инженерлері бұл құралдарды 3D модельдеу процесін жақсарту үшін пайдалана алады. Жасанды интеллект алгоритмдері белгілі бір дизайн тапсырмаларын автоматтандыруға, балама дизайн нұсқаларын жасауға және нақты параметрлерге негізделген өнімдерді оңтайландыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектке негізделген талдау құралдары бөлшекті алу процесінің дәлдігі мен тиімділігін арттыруда құнды ақпарат пен болжамдар бере алады. Автоматтандыру мен жасанды интеллект технологияларын енгізу модельдеу процесін едәуір жеңілдетіп, инновациялық өнімдерді алу шешімдеріне әкелуі мүмкін.

Жоба іске асырылып, іске қосылғаннан кейін кері байланыс жинап, оның нақты әлемдегі тиімділігін талдау маңызды. Деректерді жинау және өнімнің құрылымын бақылау арқылы инженерлер оның күшті және әлсіз жақтары мен жақсартуды қажет ететін салалары туралы түсінік ала алады. Содан кейін бұл ақпаратты болашақ итерацияларды нақтылау және жалпы өнім сапасын жақсарту үшін өнімді алу процесіне қайтаруға болады.

Қауіпсіздік машина жасаудың маңызды аспектісі болып табылады, әсіресе аэроғарыш, автомобиль және өңдеу өнеркәсібі сияқты салаларда. 3D модельдерін жасау кезінде инженерлер қауіпсіздік ережелерін, салалық

стандарттарды және сәйкестік талаптарын ескеруі керек. Бұл тиісті эргономиканы ескере отырып жобалауды, қауіпсіздік мүмкіндіктерін қосуды және қолданыстағы қауіпсіздік нұсқауларын орындауды қамтиды. Жобалау кезеңінде қауіпсіздікке басымдық беру жазатайым оқиғалар қаупін азайтады және өнімнің жалпы сенімділігі мен өнімділігін арттырады.

3D модельдеу процесі басынан аяғына дейін сызықтық жолмен сирек жүреді. Ол көбінесе кері байланысқа, талдау нәтижелеріне немесе өзгеретін талаптарға негізделген көптеген дизайн итерациялары мен жақсартуларды қамтиды. Инженерлер үнемі жетілдіруге деген көзқарасты ұстануы керек және жобаның бүкіл өмірлік циклі кезінде өнімді қайта қарауға және нақтылауға ашық болуы керек. Итеративті дизайн алдыңғы итерациялардан алынған сабақтарды оңтайландыруға, инновацияларға және есепке алуға мүмкіндік береді.

Соңғы пайдаланушының қызығушылығын ескере отырып жобалау өнімді сәтті әзірлеу үшін өте маңызды. Механикалық инженерлер пайдаланудың қарапайымдылығы, эргономика, техникалық қызмет көрсету және пайдаланушылардың пікірлері сияқты факторларды ескере отырып, пайдаланушыға бағытталған өнімге басымдық беруі керек. 3D модельдеу қызметтерінде пайдаланушылардың пікірлері мен кері байланыстарын пайдалана отырып, инженерлер пайдаланушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын, пайдаланушы тәжірибесін жақсартатын және оларды нарықта ерекшелендіретін өнімдерді жасай алады.

Шығындар мен өндірістік шектелулерді есепке алу. Функционалдық талаптардан басқа, инженерлер 3D модельдеу процесінде шығындар мен өндірістік шектелулерді ескеруі керек. Бөлшектерді таңдағанда, материалдар, өндіріс процестері, жабдықтар және құрастыру әдістері сияқты факторларды ескеру қажет. Функционалдылық, сапа және экономикалық тиімділік тепе-теңдігі түпкілікті өнімнің техникалық тұрғыдан жарамды ғана емес, сонымен қатар экономикалық тұрғыдан тиімді болуын қамтамасыз етеді.

Бөлшектің өнімділігі мен тиімділігін оңтайландыру машина жасаудағы басты міндет болып табылады. Инженерлер салмақты азайтуға, энергияны тұтынуды азайтуға және өнімді мұқият таңдау арқылы жүйенің жалпы өнімділігін арттыруға ұмтылуы тиіс. Бұл модельдеудің озық әдістерін қолдануды, виртуалды сынақтарды жүргізуді және өнім тиімділігін арттыру үшін инновациялық тәсілдерді қарастыруды қамтуы мүмкін.

Бөлшек бойынша ұсыныстар мен стандарттарды қосу

Инженерлік инженерияда консистенцияны, функционалды үйлесімділікті және қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін арнайы нұсқаулар мен салалық стандарттар жиі қолданылады. Инженерлер ISO, ASME немесе DIN сияқты тиісті бөлшек нұсқауларымен және стандарттарымен танысып, оларды 3D модельдеу процесіне қосуы керек. Белгіленген нұсқауларды орындау жобаны талдауды жеңілдетуге, қателерді азайтуға және салалық стандарттарға сәйкестікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Қорытындылай келе айтарым, машина жасау үшін 3D модельдерін жасау әр түрлі қосымша аспектілерді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Өнімділікті оңтайландыруға, қосымша өндіріс үшін жобалауға, өнімді өндіру бойынша ұсыныстарды қосуға, нақты уақыт режимінде бірлесіп жұмыс істеуге, деректер қауіпсіздігіне басымдық беруге, үздіксіз кәсіби дамуға және эстетиканы функционалдылықпен үйлестіруге баса назар аудара отырып, инженерлер 3D модельдеу процесінің сапасы мен тиімділігін арттыра алады. Осы қосымша факторларды ескере отырып, инженер-механиктер өз конструкцияларында жетілдіруге қол жеткізе алады және саланың дамуына үлес қоса алады.

**Орынгүл СЕЙДУЛЛАЕВА,
М.Әуезов атындағы Оңтүстік
Қазақстан
университетінің «Механика
және машинажасау»
кафедрасы оқытушысы**

ОЧЕРКИ О НАРОДАХ КАЗАХСТАНА

Касаюсь достижений и успехов независимого Казахстана, Президент страны Касым-Жомарт Кемелович Токаев в своей статье «Независимость превыше всего» опубликованной 5 января 2021 года, отмечает: «В этом году исполняется 30 лет нашей Независимости. Это важнейшая эпоха, знаменующая собой возрождение казахской государственности и обретение свободы, мечты о которой лелеяли многие поколения наших предков. По меркам истории 30 лет – это всего лишь мгновенье. Однако для многих народов этот период вместил в себя целую эпоху, наполненную трудностями и победами, кризисами и достижениями. Оставаясь частью мирового сообщества, мы должны трепетно относиться к своим корням // «Касым-Жомарт Кемелович Токаев Независимость превыше всего!» Казахстанская правда, 5 января 2021.

После колонизации территории Средней Азии и Казахстана царской Российской империей началось планомерное исследование нашего края в естественно-географическом, историческом, этнографическом и археологическом направлении дореволюционными российскими исследователями. Обладавшие значительным научно-интеллектуальным потенциалом, опытом и позитивной энергией, многие известные члены Императорского Русского Географического общества по отделению истории и этнографии, проделали огромную трудоемкую работу по сбору, фиксации и систематизации огромного пласта аутентичных, раритетных письменных источников, касающиеся многогранных сторон жизни, культуры и быта народов Туркестана.

Передовым представителям дореволюционной российской интеллигенции совершенно чужды были такие псевдонаучные и ложные понятия: «фальсификация», «искажение» прошлого казахов, искусственно насаждавшиеся идеологами царской колониальной администрации.

Крупнейшие дореволюционные российские исследователи конца XIX – начала XX вв.: В.В. Бартольд, В.В. Радлов, Н.М. Ядринцев, П.П. Семенов-Тянь-Шанский, А.П. Федченко, Н.А. Северцов, Г.Н. Потанин и многие другие были первыми исследователями истории и этнографии народов Туркестанского края. Это были передовые люди, которые в глубине души искренне верили в светлое и яркое будущее местных народов Туркестана.

К выше перечисленной яркой когорте дореволюционных российских исследователей можно отнести и других не менее известных российских исследователей можно отнести и других не менее известных российских исследователей А.Острогорского и Н.Уралова, оставивших ряд ценных этнографических сведений о казахах.

В 1911 году в Санкт-Петербурге вышла в свет работа А.Острогорского «Народы Земли. Географические очерки жизни человека», в котором автор в живописной форме описывает жизнь, быт и культуру, язык, верования, ареал

Благодаря начавшемуся реформированию и обновлению казахстанского общества в условиях суверенного развития Республики Казахстан открылись широкие перспективы систематического историко-культурного и духовного наследия богатейшей истории казахского народа. При этом пристальное внимание уделяется учету особенностей традиционного уклада жизни, быта и культуры казахского народа, познанию глубинных корней и прошлого.

расселения и места кочевков кочевых казахов Семиреченской и Сырдарьинской областей. Касаюсь ареала обитания кочевников, автор замечает: «Киргиз – кайсаки живут в степях Семиреченской и Сырдарьинской областей, их численность доходит 800.000. Говоря об особенностях национального характера и занятиях кочевников, автор отмечает: «По характеру киргиз-кайсаки добродушны, отзыв-

чивы и ласковы». Почти все предметы своего обихода делают сами, из верблюжьей шерсти готовят войлоки и ткани для одежды. Главное их занятие кочевое скотоводство скот является главным достоянием и достатком кочевников. // А.Острогорский. Народы Земли. Географические очерки жизни человека. СПб, 1911. С.165-166. В данной работе также описывается особенности семейно-брачных отношений, религиозных верований, занятий, промыслов ремесел кочевников. В целом работа А.Острогорского обогащена ценными фактами и сведениями, касающимися тех или иных аспектов этнографии казахского народа.

Немало ценных этнографических сведений о казахах оставил и другой, не менее известный дореволюционный российский исследователь Н.Уралов. В своей работе «На верблюдах», вышедшем в свет на страницах многотомного кон волюта «Туркестанского сборника», автор отразил реальную историческую панораму прошлого казахского народа, показана картина перекочевки казахского аула, указаны места обитания и численность кочевников, освещается их образ жизни, занятия, быт и культура. Характеризуя особенности традиционного уклада жизни кочевников, автор пишет: «Киргизы, известно, ведут кочевую жизнь. Скотоводство составляет главное их занятие. Овцы, козы, лошади и верблюды – главное богатство киргизов. Звериный, рыбный и соляной промыслы также играют весьма заметную роль в традиционном номадическом обществе. Киргизы также любят охоту, но ружья еще и по настоящее время у них не особенно распространены, и по большей части они охотятся при помощи собак и обученных хищных птиц (ястребов, соколов и беркутов). // Н.Уралов на верблюдах. Путевые очерки. Туркестанский сборник, Том 581. Ташкент, 1917. С. 70.

Таким образом, Н.Уралов отмечает, что в рассматриваемый нами период времени хозяйство казахов носило не сугубо скотоводческий, но и комплексный характер.

В целом история изучения этнографии казахов дореволюционными российскими исследователями насчитывает не одно столетие. За это время было собрано и изучено значительное количество фактического и эмпирического материала. Несмотря на некоторые ошибки, упущения, недостатки, все же следует признать, что дореволюционные российские исследователи внесли значительный вклад в изучение этнографии казахского народа. Благодаря трудам дореволюционных российских исследователей, успешно трудившимся в рассматриваемый нами период времени, была заложена научная основа дальнейшего исследования этнического и культурного своеобразия казахского народа.

С.К. КОСАНБАЕВ
К.и.н., доцент ЮКУ им. М.О.Ауэзова
Д.Б. САККУЛАКОВА
магистр истории ЮКУ им. М.О.Ауэзова

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ О КАЗАХАХ

Независимый Казахстан, устремленный в светлое и яркое будущее, уверенно и твердо идет по пути глубинного духовного обновления и общественного прогресса. С обретением государственной независимости, весьма значительный размах приобрели, на наш взгляд, процессы культурного и духовного возрождения, национального самосознания, менталитета народов Центральной Азии. Особое первостепенное значение при этом придается учету особенностей традиционного уклада жизни, быта и культуры казахского народа.

В обеспечении задач духовного оздоровления, возвращения исторической памяти народа первостепенное значение имеет системное исследование многогранных аспектов жизни и быта казахского народа.

Господствовавшая на протяжении полутора столетий колониальная имперская система нанесла, на наш взгляд, глубокий непоправимый урон многогранным аспектам этнографии казахского народа, оставила немало «белых пятен и пробелов» в колониальной царской историографии.

Необходимость целенаправленного и систематического изучения тех или иных аспектов истории и этнографии казахского народа в колониальный период назрела давно. По нашему мнению, в большинстве своем этнографические материалы собирались людьми либо мало подготовленными, либо лишенными возможности производить систематические наблюдения быта и культуры казахов. Чаще всего они имели случайный, поверхностный характер, в них фиксировались отрывочные и изолированные факты, которые порой не всегда соответствовали исторической действительности того времени.

Для наглядности данной проблемы мы решили привести выдержки из статей известного дореволюционного российского исследователя М. Михайлова «Киргизы», опубликованные на страницах «Туркестанского сборника».

В данной публикации автор приводит ряд интересных и ценных сведений, касающихся тех или иных аспектов этнографии казахского народа, в частности образа жизни, занятия, хозяйства, быта и культуры, но, к сожалению, многие выводы и заключения автора не совсем верно отражают исторические реалии того времени.

Так, например, автор главным образом делает акцент на внешней стороне быта и нравов киргизов, даже не пытаясь взглянуть в глубину духовного уровня народа, определяя ему крайне низкую нишу в развитии. Как пишет автор: «Вообще следует заметить, что одежда киргизов некрасива и неопрятна, и хотя богатые из них одеваются в дорогие бархатные чапаны, вышитые золотом, но безобразие затмевает ценность таких народов». Домашнее хозяйство в руках женщин. Киргиз обыкновенно ничего не хочет знать в доме, кроме своего коня, да и то зачастую ловит в табуне и седлает его жена. Он ленив и беспечен, и если домашние дела идут хорошо, редко бывает

дома. С самой колыбели киргиз предоставляется самому себе и влиянию окружающей его обстановки. Ни отец, ни мать не заботятся о своих детях, и те растут нагие или полунагие, проводя большее время между стадами. Мать не может внушить своему сыну или дочери нежных чувств, так как у нее самой их нет. В отношении умственного развития киргизы стоят также весьма низко».

Это, на наш взгляд, сугубо колонизаторская точка зрения автора данной статьи, в ней нет определенной истины и правды. Сразу видно, что автор не совсем объективно излагает повседневную трудовую жизнь кочевых казахов, их роль и место в традиционном быту. Автор ярый поклонник и подражатель интересов царской администрации, его суждения носят поверхностный характер, сразу видно, что автор не имеет по сути представления о казахах, его истории, культуре. Незнание языка, традиций, обычаев, обрядов, психологии, менталитета кочевников привело автора к многочисленным ошибкам и пробелам. Многие представители царской колониальной администрации, находившиеся в казахских степях наездами, совершали грубейшие ошибки. В их восприятии казахи выступали в роли людей второго сорта и приравнивались к домашним животным, они отрицали их открытость души и духовный мир, считали их неопрятными, не соблюдавшими религиозный пост. На наш взгляд, данная точка зрения правящих кругов колониальной администрации противоречит жизненным реалиям кочевников. Казахи не фанатичны, как утверждал М. Михайлов, а твердо соблюдали правила норм мусульманского права: особо почитали души умерших предков, молились вблизи их могил и приносили обильные жертвоприношения. Такая тенденциозная и субъективная концепция о неспособности к культурному развитию местных народов Туркестана приобрела в значительной степени положительную окраску и оттенок в колониальной царской историографии.

В другой статье М. Михайлова «Оренбургские письма для желающих ознакомиться с Оренбургом, Орском, Троицком, фортом Александровским и дорогою через киргизскую степь до форта № 1» приводятся множество фактов и сведений, касающиеся истории и этнографии казахского народа, но приведенные им сведения не совсем верны и не вполне отражают реальные исторические события прошлого. Его данные нуждаются в глубоком научном переосмыслении и обобщении.

Автор данного труда с субъективных и тенденциозных позиций освещает социальный портрет казахских женщин. Он пишет: «Киргизы, кроме их неопрятности, весьма непривлекательны, даже безобразны (так в тексте – автор Х.К.) по самому их типу». Узкие маленькие глаза, выдавшиеся скулы и загорелое до красноты лицо, до крайности грубый большой рот – вот портрет любого киргиза и киргизки».

На наш взгляд, наблюдая за бытом и внешним обликом кочевников, автор не смог проникнуть в глубину души изучаемого народа. При определенных природно-бытовых условиях, кочевникам не всегда удавалось поддерживать свою внешность в порядке. Это не значит, что он духовно нищ и убог. Духовно сильный человек при любых условиях и обстоятельствах остается богатым в духовно-нравственном плане. Эти моменты нужно было учитывать всем идеологам царской колониальной администрации при изложении основных моментов истории и этнографии казахского народа. Таким образом, идеологи тенденциозного направления, военные и гражданские чиновники, офицеры генерального штаба, миссионеры, торговцы и дипломаты субъективно описывали традиционный уклад жизни, быт и культуру кочевников. Субъективизм, тенденциозность, отрицание вековых чаяний и нужд кочевников занимали главенствующее место в их трудах. По сути, их точки зрения, взгляды и подходы в освещении тех или иных проблем истории и этнографии казахского народа в нынешних условиях нуждаются в критическом переосмыслении с научной точки зрения.

Такие неточности, грубейшие ошибки и недочеты встречаются повсеместно в трудах всех гражданских и военных чиновников царской пограничной администрации. Прекрасно зная, что представляли собой казахи, идеологи царской колониальной администрации намеренно фальсифицировали и искажали историю и этнографию казахского народа. Порой эти противоречащие сведения служили преемственным звеном и главным стержнем на пути колонизации нашего богатейшего края.

**С.К. КОСАНБАЕВ к.и.н., доцент
ЮКУ им. М.О. Ауэзова
Усенкулова К. магистр педагогики и
психологии ЮКУ им. М.О. Ауэзова**

ЕРЛІК ҰМЫТЫЛМАЙДЫ

7 сәуір 1995 жылы Тәжік-ауған шекарасында әскери борышын өтеу кезінде қаза тапқан 17 әскери қызметкерді еске алу және ерлік күні болып табылады.

1992 жылғы 15 мамырдағы «Ұжымдық қауіпсіздік туралы» мемлекетаралық шарттарға және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің 1992 жылғы 23 желтоқсандағы Қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасының жиынтық батальоны құрамындағы Ішкі әскерлердің жиынтық ротасын Калай-Хумб қышлағы аймағында Тәжік-Ауған учаскесінде ТМД-ның сыртқы шекараларын күшейтуге жіберу туралы шешім қабылданды. Тәжік-ауған шекарасы арқылы Қазақстанның бітімгершілік күштерінің жүздеген жауынгерлері өтті, олар жиынтық батальон құрамында Тәжік-ауған шекарасындағы учаскені күзетуде тапсырмаларды орындады.

«1995 жылғы 7 сәуірде Шымкент Ішкі әскерлер полкінің құрама ротасына жүктерді алып жүру кезінде заңсыз қарулы бандалық құрамалар тарапынан шабуыл жасалды. Оның барысында құрама ротаның жауынгерлері батылдық пен ержүректілік танытты, қарсыластың жоғары күштерімен тең емес шайқасты қабылдады және оларға батыл тойтарыс берді», – делінген бейсенбі күні таратылған баспасөз хабарламасында.

Бұл ұрыста 17 қазақстандық әскери қызметкерлер қаза тапты, 33-і жарақат алды.

Хабарламада айтылғандай, тәжік-ауған шекарасын қорғау міндетін атқарған жүзге жуық қазақстандық әскери қызметкер Қазақстан мен Ресейдің мемлекеттік наградаларына ие болды. Қарулы қақтықта жаумен бетпе-бет келіп, қарамағындағыларды қызғыштай қорғап, тұтқиылдан жасалған шабуылға тойтарыс беріп, ерлік көрсеткен М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің әскери жұмылдыру бөлімінің бастығы запастағы полковник Омаров Берик Илесбековичте бар. Мемлекет басшысының жарлығымен II дәрежелі «Айбын» орденімен марапатталды. Соның ішінде жерлесіміз Киров елдімекені, қазіргі Ынтымақ тұрғын үй алабының тұрғыны 5485 әскери бөлімінің әскери қызметкері старшина Қалмахан Бақбаев ерлікпен қаза тапты. Ол

III дәрежелі «Айбын» орденімен марапатталып, Шымкент қаласының әуежайға апарар көшеге «Қалмахан Бақбаев» аты берілді.

Қаза тапқан әскери қызметкерлердің есімдері Қазақстанның түрлі облыстарындағы көшелер, мектептер, серуентоғайлар мен саябақтарға берілді.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін, 90-жылдардың басында тәжік-ауған шекарасында нағыз ұрыс басталды. Ауғанстан басшылығы шекаралас аудандардағы жағдайды бақылай алмайтынын мойындады. Оңтүстік шекараларды қорғау үшін ТМД мемлекеттерінің басшылары оларды бірлесіп күзету туралы шешім қабылдады, өйткені сол жағынан есірткі мен қару-жарақ ағыны кедергісіз дерлік өтті. Жеке жиынтық қазақстандық батальон Таулы Бадахшанда болды және Тәжікстандағы азаматтық соғыс басталғаннан кейінгі дағдарыс кезеңінде тәжік-ауған шекарасын қорғау жөніндегі жауынгерлік міндетті орындады. «Қазақстандық бітімгершілік құраммен бірге аралас учаскелерде осындай міндеттерді бауырлас көрші мемлекеттердің жауынгерлеріде жүктелген тапсырмаларды аброймен орындады» – деді М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің әскери кафедра бастығы, Тәжік-Ауған қақтығысының ардагері, полковник Кенжебаев Жақып Амангелдіұлы. Бастапқыда 1992 жылдың күзінде Тәжікстанға Қапшағай қаласында орналасқан 35-ші жеке гвардиялық әуе-десанттық бригадасынан 300 жауынгер мөлшерінде техникасыз бір жеке әуе-десанттық батальон жіберілді. Ал 1993 жылдың көктемінде үш әскери ведомстводан – Қорғаныс министрлігінен, Ішкі әскерлерден және ҰҚК Шекара қызметінен бес ротадан тұратын жеке құрама атқыштар батальоны құрылды. Тәжікстандағы қазақстандық әскери қызметкерлердің жауынгерлік міндеті алдымен Хорог қаласында, содан кейін Калай-Хумб елдімекенінде ресейлік шекара отрядтарының блокпосттары мен заставаларын күшейту бол-

ды. Сол жерде қазақстандықтар бір жекпе-жектің қорытындысы бойынша өз тарихындағы алғашқы және әзірше ең ауыр шығындарға ұшырады. Бұл 1995 жылы 7 сәуірде Памирдегі Пшихавр шатқалында болды. Ішкі әскерлердің құрама тобы шеру кезінде торуылға түсіп, жаумен тең емес шайқасты қабылдады. Содан кейін 17 адам қайтыс болды, тағы 33 сарбаз жарақат алды.

1992-2001 жылдар аралығында тәжік-ауған учаскесіндегі ТМД-ның сыртқы шекараларын күзетуге жауынгерлік іс-қимылдарға жеке құрама атқыштар батальонының 9 мыңға жуық әскери қызметкері қатысты. Шекараны бұзушылардың Қарулы топтарымен қақтығыс барысында, заставаларға жасалған бандиттік шабуылдардың, террористік актілер мен диверсиялардың нәтижесінде 43 қазақстандық сарбаз қаза тапты, 100-ден астам адам түрлі дәрежедегі жарақат алды, көбісі жарақат алды, өртеніп кетті, немесе жарақаттанды. Сонымен қатар, бүгінгі таңда оннан астам ардагер денсаулығынан айырылып, мүгедек болып отыр.

2019 жылы ішкі істер министрі мен ҚР Ұлттық ұланы Бас қолбасшысының қолдауымен сол кездегі нақты оқиғаларға негізделген көркем фильм мен «Қазбат» телесериалы түсірілді.

Қазіргі таңда «М.Әуезов атындағы ОҚУ әскери кафедрасында еңбек етіп жатқан профессорлық-оқытушы құрам, жастарға әскери-патриоттық тәрбие, азаматтардың бойында жоғары патриоттық сананы, өз елі үшін мақтаныш сезімін қалыптастыруға, Отанның мүдделерін қорғау жөніндегі азаматтық борышы мен конституциялық міндеттерін орындауға дайындығын тәрбиелеп және Жаңа Қазақстанның өркендеуіне өз үлестерін қосуда.

Ерлан ҚҰДАЙНАЗАРОВ, «М.Әуезов атындағы ОҚУ әскери кафедрасына аға оқытушысы, запастағы подполковник

Табақ тарту – үлкен өнер

Қазақ халқы асты жоғары бағалап, қадірлей білген. Сондықтан қазақтар адам қажеттіліктерінің ішінде тағамды жоғары қойған. «Астан үлкен емессің», «Ерді қорласаң састырар, асты қорласаң құстырар» деген секілді ескертпе сөздер, мақал- мәтелдер осының дәлелі. Қай заманда, қалай айтылғанына қарамастан, халық асты құрметтеудің жолын, оны әзірлеудің көзін, ретін таба білген. Ел мен елді татуластыруды, жақсылар мен жайсандарды құрметтеуді, өздерінің мырзалық, мәрттік үлгілі, өнегелі қасиеттері мен артықшылықтарын, ел дәулетін

қазақ кең дастарқаны арқылы яғни ас, қонақасы арқылы көрсеткен. Қазақша ет: Біздің халқымыздың

құрметті кісілерге ұсынатын кәделі, әрі орны бөлек тағамдарының ең бастысы – қазақша ет немесе бешбармақ. Қазақтар сыйлы қонақтарға мал басын көрсетіп, табақ-табақ ет тартқан. Табақ тарту да үлкен өнер. Әр табақ қонақтың дәрежесі мен жасына, іліктік жолына (нағашы, жиен, құдағи, қыз, бала, т.б.) сәйкес келуі керек. Осыған орай табақ тарту – бас табақ, сый табақ, күйеу табақ, келін табағы, жастар табағы, жай табақ болып бөлінеді. Аталған табақтарға сай ет (сүйек) мүшелері болады. Ол мүшелерді ауыстыруға болмайды. Бас табаққа бас, жамбас, омыртқа, қазы, қарта, жал, жая сияқты кәделі мүшелер салынады. Іліктік қатынасқа қарай: қарттарға жамбас, орта жастағыларға ортан жілік, омыртқа, күйеу мен қыздарға асықты жілік, төс, тағы сол сияқты рет-ретімен беріледі. Мойын омыртқа, тоқпан жілік, ірі малдың жамбасының шұқыршағы, жауырын, сирақ қонақтарға тартылмайды. Қуырдақ – соғыммен бірге жасалынатын кәделі әрі дәстүрлі тағам. Соғым сойылған үйде қуырдақтың дайындалмауы мүмкін емес. Әзірленуі қиын емес және тез піседі. Қуырдақты сұрп ет пен өкпе бауырды, бүйректі майлы ішек-қарынға араластырып, қуырып пісіреді. Жас етті кейде апаларымыз қаймаққа да қуырып пісіреді. Мұны «бал қуырдақ» дейді.

Сірне: Жас төлдің етінен пісірілетін дәмді тағам. Қозы мүшесін жіліктеп қазанға салып, үстіне бие сүтін немесе жаңа тартылған сұйық қаймақ құйып, тұз салады да, буын сыртқа шығармай, бұқтырып жайымен қайнатады. Сонда сүт те, қаймақ та етке сіңіп, оның сүйегіне дейін жұмсарып пісіп шығады. Ақсорпа:Ерте замандардан бері қазақ семіз жылқы, сиыр сойған кезде, соғым сүйектерін далаға тастамай, жинап қоятын болған. Ет таусылған жағдайда, сол сүйектерді қазанға салып, су құйып қайнатқан. Майлы сүйектер қайнаған кезде, одан кәдімгі майлы сорпа шығады. Түсі ақшыл болғандықтан, оны «ақ сорпа» деп атайды. Салма :«Нансалма» немесе «кеспе» деп аталатын бұл ұлттық тағам нан кеспесінен

және еттен пісіріледі. Қамырды жайып, ұзынша етіп кесіп алып, суға салып пісіреді де, үстіне туралған ет қосады. Сорпасы көп бұл ас жеңіл тағам болады. Салманы көбіне сиыр, қой етінен пісіреді. Жылқы етін пайдаланбайды. Борша: Қымыз кезінде таптырмайтын, жұмсақ әрі дәмді тағам. Ірі қара етін жұқалап әрі ұзыншалап, боршалап кесіп алады да, тұз, бұрыш сеуіп, темір істікке шаншып, шоққа тақтап пісіреді. Қақтау кезінде кезек-кезек аударып отырады, түсі қызылқоңырланып, ісі бұрқырап шықса, дайын болды деген сөз. Қарын бөртпе: Бұл тағам кейбір өңірлерде «бұжы» деп те аталады. Жаңа сойылған, ұсақ малдың етін, майын, бауырын, жүрегін, өкпесін ұсақтап тұрап араластырып, пияз, ұн, қосады да, оны қа-

рынға немесе бүйенге тығып, аузын жақсылап түйреп қазанға қайнатады.Мипалау:Аты айтып тұрғандай мидан дайындалатын тағам. Бастың миын алып, оған бауыр, құйрық майы, бастың құйқасын әбден араластырады. Қымыз, айран немесе сүзбе қосып, майлы сорпа құйса, мипалаудың дәмі тіптен керемет болады.

Ж.Қ.КИЗБАЕВА,
М.Әуезов атындағы ОҚУ колледжі,
«Қазақ тілі мен қазақ әдебиеті» пәні
оқытушысы, магистр